

J. ANCKAER, *Prinsen, pasja's, diplomaten en consuls. De politieke en economische betrekkingen tussen België en het Ottomaanse Rijk tijdens de regeerperiode van Leopold I (1831-1865)*, Vrije Universiteit Brussel, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, 2011, promotor: Prof. dr. G. Vanthemsche

Het onderzoeksveld van dit proefschrift kan gesitueerd worden binnen het kader van de studie van de negentiende-eeuwse toenemende Europese betrokkenheid bij en inmenging in de interne politiek van het Ottomaanse Rijk en de pogingen van de Europese mogendheden om hun politieke en commerciële invloed in de Levant te vergroten. Het was de bedoeling om de politieke en economische raakpunten tussen het België van Leopold I en het Ottomaanse Rijk te analyseren aan de hand van een studie van de diverse actoren aan beide zijden. De actoren die figureren in deze studie zijn, aan Belgische zijde: het diplomatiek en consulaire corps, het koningshuis, Buitenlandse Zaken en de handelaars en industriëlen. In mindere mate, zij het

noodgedwongen, gebeurt hetzelfde met de Ottomaanse actoren, vooral de diplomaten en consuls. Men zou kunnen zeggen dat het beoogde resultaat een geschiedenis van de buitenlandse betrekkingen, van het diplomatiek en consulaire korps en van de economie onder Leopold I is, maar dan specifiek in relatie tot het Ottomaanse Rijk. Globaal kan de Belgische buitenlandse politiek in de periode van Leopold I worden omschreven als doordrongen van haar (opgelegde) neutraliteit en zoekend naar internationale erkenning en nieuwe afzetgebieden. Het gevolg hiervan was dat politiek en economie sterk verweven waren, de economie was het terrein bij uitstek om aan 'natiebouw' te doen. De centrale vraag in het onderzoek is in hoeverre deze kenmerken geldig waren voor de Belgische politiek ten aanzien van het Ottomaanse Rijk. Op welke manier paste het Ottomaanse Rijk in de aspiraties van Leopold I, de toekomstige Leopold II (de hertog van Brabant) en de andere politiek-economische gezagdragers van het land? Welke bedoelingen, denkbeelden en visies hadden de verschillende actoren ten aanzien van het rijk, hoe vervulden ze hun taken, hoe stonden ze in het dagelijks leven en hoe professioneel waren ze? Hun bijdrage aan de eventuele verbetering van de Belgische positie in het rijk wordt geïdentificeerd en geëvalueerd. De studie van het Belgische diplomatiek en consulaire apparaat in het Ottomaanse Rijk zal een centraal aandachtspunt zijn.

Het proefschrift bestaat uit negen hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt de algemene politieke en economische toestand geschetst van het prille koninkrijk België en van het Ottomaanse Rijk. De krachtlijnen zijn daar, voor wat België betreft, de nadruk op het unionisme als politiek systeem zodat de zoektocht naar economische expansie en nieuwe commerciële afzetmarkten niet zou gehinderd worden door politieke en levensbeschouwelijke tegenstellingen. Aan de zijde van het Ottomaanse Rijk moet vooral de Tanzimat, de hervormingsbeweging die vanaf het midden van de 19de eeuw goed op gang kwam, benadrukt worden.

De opening van diplomatieke betrekkingen met het Ottomaanse Rijk is het onderwerp van hoofdstuk twee. Deze opening werd gekenmerkt door een aantal mechanismen die voor het grootste deel van de bestudeerde periode het aanzien van de Belgische Oriëntpolitiek zouden bepalen. De grootste aanjagers, verantwoordelijk voor de initiatieven die leidden tot de aanstelling van de eerste Belgische consuls, waren de Kamers van Koophandel. In het bijzonder speelde deze van Luik een hoofdrol door de commerciële contacten die haar leden onderhielden met Constantinopel. De Kamers beschikten over aanzienlijk meer kennis dan de regering, wat onder meer blijkt uit de ongelukkige initiële keuze voor Athene als eerste vestigingsplaats in de Oriënt en uit de chronologie gehanteerd in de opening van een consulaat in Alexandrië

en de legatie in Constantinopel. Niet toevallig zou de regering daarna meer dan ooit beroep doen op het informatienetwerk van de Kamers bij de aanstelling van consuls, de keuze van vestigingsplaatsen, enz. Naast een probleem van informatie ontbeerde het de regering aan een duidelijke strategie. De regering had evenmin een hand in het eigenlijk onverwacht grote succes van de missie O'Sullivan die erin slaagde op korte termijn een handelsverdrag met de Porte af te sluiten. Dit kon men op het conto van de diplomaat zelf schrijven, in combinatie met de positie van België als ongevaarlijke neutrale staat en de steun die de grootmachten Groot-Brittannië en Frankrijk aan de missie hechtten. Wat dit laatste aspect betreft, is het duidelijk dat de grootmachten de onderhandelingen stuurden. Terwijl de Britse ambassadeur ijverde voor een Belgisch-Ottomaans verdrag, was hij zelf bezig een nieuw en verregaand verdrag voor Groot-Brittannië te negotiëren. De Franse opzet was niet meer of minder dan het usurperen van de Belgische missie om haar aan te wenden voor eigen belangen. Misschien is het wat kort door de bocht om te zeggen dat België de speelbal van de grootmachten in de Levant was, maar de onderhandelingen over het handelsverdrag tonen aan dat België onmogelijk op eigen houtje kon opereren in de Levant.

Hoofdstuk 2 omvat verder de vroege pogingen om territoria binnen het Ottomaanse Rijk in de wacht te slepen in de hoop er met koloniale uitbatingen te starten. Deze mislukten, net zoals de pogingen elders, grotendeels wegens een gebrek aan interesse voor koloniale avonturen, zowel in politieke (de neutraliteit) als in economische kringen. Dit laatste sluit aan bij wat we omschrijven als "het probleem van de producenten", een combinatie van een gebrek aan durf en ondernemingszin. In de geschetste pogingen, en ook in de andere gevallen, speelden eveneens factoren van organisatorische aard. Het initiatief aangaande Kreta en Cyprus ging uit van het Hof, maar de persoon die ermee belast werd (Blondeel), had nog geen officiële functie en dus ook geen onderhandelingsgewicht. Er was geen coördinatie tussen het Hof en Buitenlandse Zaken met als gevolg dat het initiatief de diplomatieke onderhandelingen over het handelsverdrag met de Porte doorkruiste. Toch waren de eventuele expansieplannen in het Ottomaanse Rijk nog niet helemaal van de baan. De zoon van Leopold I, de hertog van Brabant, zou later in het geheim nog enkele demarches ondernemen. Het Abessijnse verhaal geeft dan weer aan dat er zonder veel reflectie beslissingen werden genomen (het sturen van consul-generaal Blondeel), waarvoor Buitenlandse Zaken niet bereid was de gevolgen te dragen. De vraag blijft waarom Buitenlandse Zaken Blondeel de faciliteiten verstrekten om zijn 'droom' te realiseren, terwijl het van bij aanvang duidelijk was dat zijn voorstellen niet ernstig bestudeerd konden worden. Bepaalde de uitgesproken steun die Leopold I aan de missie

gehecht had de houding van het departement? Niettegenstaande de context, leverde de episode met Blondeel de eerste echte koloniale diplomaat op, een diplomaat die niet alleen zijn natie politiek vertegenwoordigde maar tevens actief prospecteerde op vlak van expansie.

In hoofdstuk drie wordt de Belgische positie tijdens de Turks-Egyptische oorlog bestudeerd. Onverwacht had de crisis van 1840 grotendeels positieve gevolgen voor het jonge koninkrijk België. De neutraliteit, pijler van het buitenlands beleid, kwam er versterkt uit. De gedrevenheid en eensgezindheid waarmee de kleine staat zich verdedigd had tegen een mogelijk fatale betrokkenheid bij het conflict tussen de grote mogendheden, maar meer nog de actieve diplomatieke interventie van koning Leopold I, had België behoorlijk wat geloofwaardigheid en aandacht opgeleverd. Leopolds inzet werd niet alleen gemotiveerd door de wens zijn jonge koninkrijk ongeschonden door deze woelige periode te leiden, maar tevens door zijn affiniteit, een relict uit zijn 'Sturm und Drangperiode', met de mythische Oriënt en in het bijzonder Griekenland. Precies via de rol die Leopold I in de afwikkeling van de Turks-Egyptische crisis heeft gespeeld, is België uit de strikte neutraliteit getreden en daar ook mee weggekomen. Dit was niet de geprefereerde houding van Buitenlandse Zaken, dat de demarches van Leopold met lede ogen moest aanzien. Waren Leopolds inspanningen te allen tijde voorzichtig en aandachtsvol voor de belangen van alle betrokken partijen, dan lag dat anders voor de legatie in Constantinopel in de persoon van baron Behr. Deze had immers standpunten ingenomen die openlijk niet conform de door Buitenlandse Zaken opgelegde houding waren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Behr de toorn van Buitenlandse Zaken over zich afriep. Voortaan zou de dominante zorg van de Belgische diplomatie de transformatie van de neutraliteit tot een effectieve garantie op onafhankelijkheid zijn. Neutraliteit zou actief beleden moeten worden, berustend op een autonoom verdedigingsstelsel en een waakzame maar discrete diplomatie.

Zelfs de vertrouwdheid in de wereld met de termen 'België' en 'Belgisch', zeg maar de naambekendheid, belangrijk voor een jonge natie zeker ook op commercieel vlak, was toegenomen. Ook de verstandhouding met de noorderbuur kende na de crisis zeker een positieve ontwikkeling. Globaal kunnen we zeggen dat de Oriëntcrisis direct bijdroeg tot de internationale politieke consolidering van het land. Van zodra de toestand in de Oriënt terug stabiel werd, opende zich voor België een periode van actieve commerciële onderhandelingen. Gedurende enkele jaren zou dit de belangrijkste preoccupatie zijn van het beleid: de eerste pogingen tot kolonisering en de directe verbanden met overzeese gebieden, zij het met weinig succes.

De grootste problemen waarmee de legatie in Constantinopel zich in de periode 1840-1865 geconfronteerd zag, het onderwerp van hoofdstuk vier, waren de gevolgen van de parlementaire onwetendheid over de condities in de Levant en de budgettaire rigiditeit, ondanks de crisissen die twee Belgische ministers-residenten in het oog van een diplomatieke storm plaatsten. Hoewel de legatie in Constantinopel met de missie O'Sullivan onder een goed gesternte begon, kreeg dit geen vervolg onder de eerste titularis. De 'affaire-Behr' wierp een smet op de nieuwbakken legatie, te wijten aan de bijzondere omstandigheden, de zware Ottomaanse druk, waarbinnen zijn terugroeping plaatsvond. Naast het geleden gezichtsverlies had dit ook tot gevolg dat de legatie met een onervaren tijdelijke diplomaat het revolutiejaar 1848 in moest. Ook de eigenzinnige Blondeel overspeelde zijn hand, maar hoewel zijn positie eveneens onhoudbaar werd, bleek dit minder impact te hebben op de Belgisch-Ottomaanse relaties dan gevreesd werd. Dat had alles te maken met het feit dat zijn 'rappel' het resultaat was van een campagne – men zou kunnen zeggen complot – tegen hem persoonlijk. Vanuit het parlement, dat verdeeld was over de te volgen werkwijze, was er haast permanente obstructie, vooral over de financiële aspecten verbonden aan de diplomatieke vertegenwoordiging in Constantinopel. De kritiek was eerder makkelijk, gelet op de meestal benauwde financiële situatie van de legatie en haar personeel (bescheiden of geen bezoldiging, beperkte werkmiddelen en infrastructuur). De behuizing was een legatie onwaardig, geschikte diplomaten verdwenen omdat men geen moeite deed hen te houden en de taakuitvoering kwam in het gedrang. Ondanks een geleidelijk stijgend budget vanaf het einde van de jaren 1850 bleven de financiële problemen onverminderd aanwezig, wat aangeeft dat de kloof tussen de middelen die in het verleden werden uitgetrokken en deze die idealiter, in overeenstemming met de praktijk in andere naties, zouden moeten voorzien worden, zeer groot was. De blijvende problemen met de dragomans waren hiervan een voorbeeld.

Ook het spanningsveld tussen de visie die de legatie primair als vehikel voor commerciële promotie zag en deze die haar als politieke vertegenwoordiging bij de Porte zag, bleef groot. Buitenlandse Zaken en de titularissen verschilden vaak van mening over de taken die de legatie diende te vervullen, maar die problemen verhinderden niet dat er vooruitgang werd geboekt inzake de consulaire uitbouw en dat er succesvol onderhandeld werd over de aanpassing van het initiële handelsverdrag van 1838.

De in hoofdstuk vijf geanalyseerde Krimoorlog was voor België een dubbel gegeven. Op politiek vlak was de toestand precair aangezien de in 1831 opgelegde neutraliteit dreigde het land in conflict te brengen met de buurlanden. Er was een haast permanente Franse dreiging waaraan door

regering en koningshuis op verschillende manieren het hoofd werd geboden. De regering hield halsstarrig vast aan de neutraliteit, terwijl de koning en de jonge hertog van Brabant gedeeltelijk bereid waren die op te geven in ruil voor territoriale aanwinsten, zij het dat ook zij niet op dezelfde lijn zaten. De delicate toestand werd vergroot door diplomatieke indiscreties in Constantinopel, al dan niet in opdracht van of georkestreerd door het Hof, die de aanleiding waren voor een heksenjacht op de titularis van de Belgische legatie. Tezelfdertijd zou de Krimoorlog Leopold I een voorsmaakje geven van de nieuwe internationale politieke orde waarbinnen voor hem geen plaats meer zou zijn. De diplomatieke rol die hij tijdens de crisis speelde was hoegenaamd niet te vergelijken met het gewicht dat hij ten tijde van de Turks-Egyptische oorlog in de schaal legde. Ondanks pogingen om opnieuw een rol te spelen werden de inspanningen van de koning bijna geridiculiseerd door bepaalde andere staatshoofden en regeringsleiders. Op economisch vlak bleek de Krimoorlog een schot in de roos te zijn en zelfs nieuwe kansen te bieden. De Belgische wapenindustrie floreerde ondanks restrictieve maatregelen van de Europese mogendheden en dankzij de inventiviteit van de producenten en handelaars. Bovendien kende de sector de onvoorwaardelijke steun van de regering, die er alles aan deed de productie draaiende te houden.

In hoofdstuk zes wordt de rol van de hertog van Brabant in de relaties met het Ottomaanse Rijk bekeken. De betekenis van de reizen van de hertog is ontegensprekelijk de verbreding van zijn intellectuele horizon geweest. De gelegde contacten en opgedane ervaring overtuigden hem ervan dat koloniale ondernemingen in het voordeel van het land zouden zijn, al verhelderden ze niet hoe dit kon gerealiseerd worden. Vandaar dat de reizen een onstilbare honger naar informatie op gang brachten die tot uiting kwam in de studiedrang van de prins. Daartoe liet hij zich assisteren door een netwerk van medestanders en ontwierp hij een documentatiecentrum *avant la lettre* (het 'arsenaal'). Ondanks deze inspanningen en de daaruit voortvloeiende propagandacampagnes stond de hertog van Brabant geïsoleerd. De heersende publieke opinie, inclusief de politieke leiders op enkele uitzonderingen na, stond negatief tegenover zijn plannen. Dit zou ervoor zorgen dat de latere Leopold II zijn ambities via een private onderneming zou realiseren. Het is duidelijk dat de ideeën van de hertog van Brabant nog bepaald werden door zijn jonge leeftijd, vooral was dit midden jaren 1850 het geval, toen hij nog maar net meerderjarig was geworden (1853). Dit verklaart voor een groot deel de onhaalbare projecten waarbij echter gereputeerde en ervaren diplomaten (Blondeel en O'Sullivan) betrokken werden. De jonge troonopvolger moet een bepaald charisma gehad hebben waarmee hij meer beslagen figuren aan zich of aan zijn projecten wist te binden. Dat charisma ging

echter gepaard met onbezonnenheid en ondoordachte handelingen. De betrekkingen tussen België en het Ottomaanse Rijk kenden ten gevolge van zijn interventies dan ook enkele kleine crisissen. Met betrekking tot Egypte zou er zelfs sprake zijn van een internationaal schandaal, hoewel het vakkundig in de doofpot werd gestopt.

Het Ottomaanse Rijk zou uiteindelijk een sleutelrol spelen in de evolutie van het koloniaal denken van de hertog van Brabant, zij het op een dubbele manier. Enerzijds stelden de reizen de kroonprins in staat om de sultan en de Egyptische vicekoning te ontmoeten (met deze laatste correspondeerde hij zelfs) en om de sociaaleconomische condities in het rijk van nabij te bestuderen. De reizen suggereerden de hertog dat het centrale Ottomaanse gezag danig aan invloed aan het verliezen was en dat bood perspectieven op het verkrijgen van een concessie in de perifere gebieden van het rijk. De factor van geografische nabijheid was daarin natuurlijk bepalend. Anderzijds waren het precies deze reizen die de prins geleidelijk op andere ideeën brachten. Het Ottomaanse Rijk speelde een cruciale rol in de complexe en roerige internationale politiek van de jaren 1850. Verschillende gebieden die deel uitmaakten van het rijk stonden in de belangstelling van de grote mogendheden die het strategisch belang ervan als fundamenteel beschouwden (Egypte, Cyprus, Donauvorstendommen). De onmogelijkheid van de door de kroonprins gekoesterde projecten ten aanzien van het rijk baande de weg voor het verleggen van zijn aandacht naar verderaf gelegen gebieden. Bovendien hadden ze ook een effect op de aard van zijn expansionistische plannen. Voortaan zouden ideeën van vreedzame verwerving, via concessie, aankoop of pacht, de plaats ruimen voor een meer gespierde visie op de koloniale problematiek, maar voorlopig zou de hertog van Brabant zich ten aanzien van het Ottomaanse Rijk inzetten voor een stoomlijnverbinding tussen Antwerpen en de Levant en voor de aanwezigheid van een sterk consulaire korps.

De Belgische consulaire activiteiten, het onderwerp van hoofdstuk zeven, voltrokken zich binnen de algemene context van de groeiende westerse invloed in het Ottomaanse Rijk in de 19de eeuw. De Europese mogendheden werden gemotiveerd door politieke, strategische, militaire, commerciële, culturele en religieuze belangen. Ze grepen elke kans op penetratie aan en daarin speelden hun consuls een belangrijk rol. De consuls handelden op een wijze die in een ander land ongehoord zou zijn. Ze exploiteerden de zwakheden van het Ottomaanse Rijk en maakten maximaal gebruik van de speciale privileges die hen en bij uitbreiding hun landgenoten en protegés toegekend waren door de capitulaties. Aan Belgische zijde speelde dit nauwelijks, de status van de consuls was, op enkele uitzonderingen na, daarvoor veel te beperkt en dat werd grotendeels bepaald door de weinig prestigieuze uitstraling

die de consulaten hadden, het gevolg van de afwezigheid van financiële middelen. De financiële terughoudendheid werd natuurlijk bepaald door het ontbreken van eensgezindheid over wat de Belgische consulaire politiek nu eigenlijk moest inhouden. Politici, ondernemers en het Hof onderhielden verschillende visies en dat drukte zich uit in het beleid. Een stabiel en vastberaden consulaire beleid was afwezig tot vanaf de jaren 1860 bij Buitenlandse Zaken het besef groeide dat het zo niet verder kon. Aan de diplomaten van de legatie in Constantinopel lag het niet, want het aantal door hen voorgestelde posten was indrukwekkend, al waren ze niet allemaal opportuun en even goed onderbouwd. In ieder geval is de legatie, gesecondeerd door de al benoemde consuls, er in geslaagd om met de beperkte instrumenten die haar verschaft werden door Buitenlandse Zaken, de basis van een consulaire netwerk in de Levant op te zetten, georganiseerd rond consulaten-generaal in Alexandrië, Smyrna, Boekarest en uiteindelijk ook Constantinopel. De rol van de derde grote speler, de industriëlen en handelaars, vaak via de Kamers van Koophandel, was dubbel aangezien die enerzijds als aanjager voor vestigingen fungeerde, maar anderzijds soms een afremmende rol speelde. Was het netwerk goed georganiseerd en sluitend? Zeker niet, de grote mogelijkheden hadden een uitgebreider netwerk en een grotere penetratiegraad, maar uiteindelijk was België in vijfendertig steden in het rijk vertegenwoordigd wat ook te maken had met de relatieve geografische nabijheid en het commercieel potentieel in vergelijking met andere overzeese gebieden.

Toch was het verhaal van de Belgische consulaten in het Ottomaanse Rijk ten tijde van Leopold I geen succesverhaal. Daarvoor waren de problemen te groot, de budgetten te klein en de blunders te frequent. Het rekruteringsverhaal illustreert dit ten overvloede. In de Levant was het extra moeilijk om geschikte kandidaten te vinden. Daarvoor was het *raya*-systeem verantwoordelijk evenals de geringe beschikbaarheid van Belgische aspirant-consuls. De aanduiding van Belgen bood evenmin een garantie op goed functionerende consuls. Bovendien haperde het systeem van informatiewerving bij de rekrutering geregeld. De samenstelling van het consulaire korps in de periode van Leopold I weerspiegelde noodgedwongen de etnische smeltkroes die het Ottomaanse Rijk was, niet meer dan normaal gelet op de schaarse aanwezigheid van Belgen op de lokale markten en in de kleine autochtone rekruteringsvijver voor consuls in België. Het besluitvormingsproces voor de selectie van kandidaten of voor promotiebeslissingen was geen geoliede machine. Er werden soms vreemde beslissingen genomen en bovendien rezen er bevoegdheidsconflicten, vooral tussen de legatie in Constantinopel en het departement in Brussel. Van alle consulaire vestigingen hadden er slechts twee een aantoonbaar positief commercieel effect.

In welke mate was het verhaal van de Belgische consulaten in het Ottomaanse Rijk representatief voor het Belgisch consulaire korps in de 19de eeuw? Met deze vraag begeven we ons op onzeker terrein omdat de geschiedenis van het consulaire korps vooralsnog een blinde vlek is in de vaderlandse historiografie, daar waar dit internationaal toch anders ligt. Gelukkig komt er stilaan ook belangstelling voor de soms kleurrijke figuren die het consulaire korps bevolkten. Studies over Belgische consuls in andere landen of regio's zijn er evenmin zodat we geen vergelijkingsmateriaal hebben. Het enige wat vermoedelijk kan gezegd worden is dat de determinant, de budgettaire rigiditeit, ook in andere overzeese posten een rol zal gespeeld hebben en vergelijkbare effecten zal veroorzaakt hebben. Mogelijk was de situatie in de Levant schrijnender omwille van de randvoorwaarden verbonden aan het functioneren van de consuls daar. Commerciële expansie was het hoofddoel van het consulaire apparaat en ook daarin verschilden de Belgische agenten in het rijk vermoedelijk niet van hun collega's elders. Meer moeite werd ervaren met de politieke rol die de consuls in de Levant vaak hadden, omdat dit voor een consul in pakweg Liverpool, Le Havre of Triëst veel minder het geval was. Veel vragen blijven open. Werd de Belgische inferioriteit en machteloosheid, de status van kleine neutrale natie ook in die mate gevoeld in andere consulaire residenties? Hoe zat het met het rendement daar, de positieve effecten op de handelscijfers? Het zou interessant zijn daarover meer te vernemen. In afwachting moeten we ons tevreden stellen met een blik op de situatie van de consulaire diensten van andere naties. Op basis van de vele studies die daarover beschikbaar zijn, lijkt het er sterk op dat de verschillen niet zo groot waren, tenzij dan de honoraire functie van de overgrote meerderheid van de Belgische agenten wat uiteraard een weerslag had op hun financiële positie. Dit had alles te maken met de veelal honoraire status van consuls en viceconsuls aan Belgische zijde, daar waar dit bij andere naties meestal beperkt bleef tot de consulaire agenten. Een meer diepgravend vergelijkend onderzoek zou dit kunnen expliciteren.

De handelsbetrekkingen tussen België en het Ottomaanse Rijk in de periode van Leopold I, waarover we het in hoofdstuk acht hebben, waren op basis van de handelsvolumes relatief belangrijk, zij het dat Turkije voor België belangrijker was dan België voor Turkije. Ten aanzien van Egypte was de situatie net andersom, al was het belang van de Egyptehandel veel beperkter. De handelsstromen waren complementair, zowel voor wat betreft Egypte als voor de rest van het rijk (dit was geen unieke situatie en gold evenzeer voor andere Europese naties). Uitzondering kan gemaakt worden voor de Belgische wapenexport die aan eigen wetmatigheden onderhevig was, al hadden de determinanten die de handel kenmerkten (transportproblemen bv.) ook hier

een afremmend effect. Voor de grootschalige export van machines en van onderdelen voor de ontwikkeling en de uitbouw van de industrie en het spoorwegnet in Turkije en Egypte, viel de bestudeerde periode te vroeg. De Belgische participatie aan de infrastructurele modernisering kwam pas tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw echt op gang. De handelsverdragen die België met de Porte afsloot in 1838 (1840) en 1861 hadden slechts een relatief belang, althans dat leren de handelscijfers. Verwondering hoeft dit niet te wekken, aangezien de basiscondities die de Belgisch-Ottomaanse handel bepaalden grotendeels onveranderd bleven. De economische betrekkingen tussen België en het Ottomaanse Rijk werden gekenmerkt door enkele determinanten die een rem zetten op de ontwikkeling van de relaties. In hoofdstuk zeven kwam de eerste determinant aan bod, het consulaire apparaat. Andere waren de mentaliteit van de Belgische producenten en commerciële ondernemers, die gekenmerkt werd door een gebrek aan flexibiliteit en de afwezigheid van risicobereidheid. Verder de afwezigheid van Belgische intermediaire actoren (handelsmaatschappijen en -agenten), waardoor occasioneel hybride initiatieven (van Buitenlandse Zaken en het consulaire korps samen) tot stand kwamen en het ontbreken van directe scheepsverbindingen. Vooral dit laatste gegeven was fundamenteel aangezien een belangrijk deel van de winsten hierdoor afgeroomd werd. Het gaf ook aanleiding tot het debacle van de *Société de Bateaux à Vapeur entre la Belgique et le Levant*. Toch kan niet gezegd worden dat de voorwaarden voor succes niet aanwezig waren. Er was commerciële kennis over de Ottomaanse handelscondities (via de handelsrapporten van de consulaten bv.) en er waren 'specialisten' die een analyse van de handelsproblemen maakten en perfect de vinger op de wonde legden. Bovendien was de Belgische industrie in staat de fabrieksgoederen te produceren die door de buurlanden massaal in het Ottomaanse Rijk afgezet werden.

De totstandkoming van een Ottomaanse diplomatieke en consulaire vertegenwoordiging in België, het onderwerp van hoofdstuk negen, was het gevolg van een samenloop van omstandigheden waarbij individuele initiatieven inspeelden op bepaalde noden die het Ottomaanse Rijk ervoer. Testa was een Levantijn wiens familie ruim ervaring had met het dienen van verschillende broodheren en Testa gebruikte dit netwerk om een bevoorrechte positie te verwerven zodat hij de bekomen privileges kon gebruiken in zijn commerciële activiteiten. De Kerckhove was een ambitieuze Belgische diplomaat die zijn opgang onderbroken of geblokkeerd zag en de kans benutte om de overheid waarbij hij geaccrediteerd was te verwoegen. De reactie van het Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken op deze initiatieven was aarzelend en twijfelend. De benoemingen van de eerste twee Ottomaanse agenten werden gecontesteerd. Daarna was het duidelijk dat men niet goed wist, in

het bijzonder op vlak van commercieel strafrecht, fiscale vrijstellingen en douanevrijstellingen, hoe om te gaan met vertegenwoordigers van een regime dat zelf immuniteiten en privileges door de capitulaties garandeerde. Aan Ottomaanse zijde was er voorlopig niet echt de wil en de noodzaak om een stabiele politieke vertegenwoordiging in België te hebben. Aan de discontinuïteit en onderwaardering kwam pas een einde in 1875 met de vestiging van een daadwerkelijk legatiehoofd in Brussel. Dit neemt niet weg dat het beeld dat bovendien van de Ottomaanse legatie in Brussel er één is van dynamisme. Ondanks het beperkte bronnenmateriaal, kunnen we stellen dat het er sterk op lijkt dat de legatie het economisch (en in dit geval ook educatief) potentieel waarmaakte, in tegenstelling tot de Belgische legatie in Constantinopel.

Wat heeft deze studie bijgedragen aan de kennis van de Belgisch-Ottomaanse relaties? Er is meer duidelijkheid over de omstandigheden waarbinnen de opening van de officiële betrekkingen met het Ottomaanse Rijk plaatsvond en tevens over die met het Egypte van vicekoning Mohammed Ali. De buitenlandse bronnen hebben dat beeld bijgesteld en hebben de directe betrokkenheid van de naties die aan de wieg stonden van België onthuld. Het plaatje dat nu verschijnt is er één van slecht op elkaar afgestemde initiatieven, waarna door Brits-Franse interventie toch nog resultaat geboekt werd.

Voor het eerst is op een systematische manier aangetoond hoe de moeilijke economische condities in de eerste decennia van het bestaan van België de werking van de Belgische diplomatie ernstig hebben beïnvloed. Hetzelfde geldt voor het consulaire korps en het is te hopen dat hiermee een nieuw onderzoeksveld geopend wordt en dat deze oefening herhaald wordt voor andere overzeese gebieden. Ik denk daarbij vooral aan Noord-, Midden- en Zuid-Amerika en in mindere mate aan het Verre Oosten.

Over een figuur als Blondeel, die eigenlijk de centrale figuur van deze verhandeling bleek te zijn, is veel nieuw materiaal naar boven gekomen. Dat hij als een 'zwartrok' of minstens een conservatieve katholiek te boek stond, is bekend. De brieven aan Frasoni van de congregatie *Propaganda Fide* lijken dit portret te bevestigen, maar andere bronnen nuanceren en complementeren dit beeld. Een aandachtige lectuur van zijn Abessijns jaarnak en van zijn briefwisseling met uiteenlopende figuren creëert een minder eenzijdig beeld en brengt aan het licht dat Blondeels uitspraken absoluut niet eenduidig waren. Hem wegzetten in de hoek van de ultramontanen doet afbreuk aan de contacten en vriendschappen die hij over de jaren met bepaalde politici, diplomaten en consuls ontwikkelde. In tegenstelling tot wat de incidenten waarin hij verwickeld was laten vermoeden, mocht de Porte Blondeel graag.

Hij onderhield vriendschapsrelaties met verschillende pasja's en zijn inbreng in de debatten werd door de Turken erg gewaardeerd. Zijn probleem was alleen dat de grote hervormer Reshid Pasja hem niet mocht, al was hun verhouding zeer complex en werd die verder bepaald door het heersende gebruik in de Porte van affiliatie met de grote Europese mogendheden.

Blondeel was in ieder geval de eerste echte koloniale diplomaat van België, zijn carrière overspande bijna de hele regeerperiode van Leopold I. De ambivalente houding ten opzichte van het Ottomaanse rijk die globaal genomen kenmerkend was voor Belgische politici, ondernemers en diplomaten, was aan hem niet besteed. Blondeel was geen extremist, integendeel, uit zijn schrijfsels komt meestal een genuanceerde visie naar voren, maar hij wou de kansen grijpen die de Belgische economische positie konden verbeteren en die zouden aangereikt worden in het rijk. Nog over Blondeel weten we nu hoe zijn problemen in de Donauvorstendommen, die in de literatuur eerder wel aangehaald werden, samenhangen met die verbonden aan zijn terugroeping. Het bindmiddel tussen beide was zijn Nemesis, de Kerckhove, wiens 'acoliëten' karaktermoord op Blondeel pleegden. De diplomatieke incidenten waarin hij betrokken was en die tot zijn expulsie zouden leiden, waren het gevolg van persoonlijke verhoudingen en niet van inbreuken op het protocol of decorum.

De samenhang tussen de verschillende gewaagde maar nooit geëxecuteerde plannen van de kroonprins heb ik proberen aan het licht te brengen en de achtergronden waarbinnen ze ontwikkeld werden, heb ik geschetst. Het is niet altijd eenvoudig een inschatting te maken van wie nu wie beïnvloedde, maar het recent door Jan Vandersmissen geschetste beeld van een prins wiens ideeën door twee grote diplomaten, Blondeel en O'Sullivan (in combinatie met zijn reizen) gevormd en gekneed werden, laat enige lichte nuance toe. Blondeel was de man met de ideeën, dat klopt zeker, maar er zijn ook momenten waarop het voor Blondeel te ver ging en hij zich gedeisd hield omdat hij bevreesd was de prins te moeten teleurstellen. De relatie mentor-leerling had soms veel weg van een opgelegd nummer.

We beschikken nu over een grondige studie van de Belgische positie tijdens twee grote etappes in de Oriëntcrisis, de Turks-Egyptische Oorlog en de Krimoorlog, gebaseerd op bijkomende buitenlandse bronnen. Daar was al over geschreven, maar de aandacht was voordien eenzijdig op de interventies van Leopold I gevestigd. Nu hebben we alle betrokken actoren bekeken en voor wat de Krimoorlog betreft is een minutieuze studie, voor zover de bronnen dit toelieten, van de Belgische wapenleveringen tijdens het conflict gebeurd. Zoals misschien te verwachten viel, is daaruit gebleken dat de Belgische wapenindustrie wel degelijk floreerde, dat gold ook voor een aantal

andere industrietakken, tijdens de hele periode van de Krimoorlog. Globaal is de aandacht voor de economische betrekkingen overigens ook een nieuw onderzoeksgegeven, in die zin dat in het bijzonder voor wat de handel betreft de stromen gekwantificeerd werden en inhoudelijk geanalyseerd. Heel het verhaal van de pogingen een reguliere stoomverbinding in te leggen, was nog nooit extensief behandeld en het zou interessant zijn vergelijkend materiaal te hebben, in het bijzonder dan de pogingen die ondernomen werden om andere scheepsverbindingen te vestigen.

Een laatste belangwekkend gegeven in onze studie was de aandacht voor de andere zijde, de zijde van de Ottomaanse vertegenwoordiging in België. We hebben nu een idee van de vroege Ottomaanse legatie in België en van de rol die ze gespeeld heeft in de vorming van Ottomaanse functionarissen (militairen, dokters, ingenieurs) en in het faciliteren van de Belgisch-Ottomaanse handel. Echter, hoe interessant dit ook was, toch moet hier de bedenking gemaakt worden dat er nog veel Ottomaanse archieven wachten om ontsloten te worden en dat lijkt ons ook meteen het belangrijkste aandachtspunt voor de toekomst. Op basis van nieuwe gegevens afkomstig uit Ottomaanse bronnen kan het beeld dat in deze verhandeling geschetst werd, nog aangevuld, genuanceerd of gecorrigeerd worden. Maar dat zal het onderwerp zijn van een ander onderzoeksproject.

Jan Anckaer
jan.ankaer@dekamer.be